

УДК 81'367.625:81'367.622:811.112.2+811.161.2

СТІЙКІ ДІЄСЛІВНО-ІМЕННІ СПОЛУКИ У ФУНКЦІЇ ПРЕДИКАТОРА В НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Солюк Л. Б.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті досліджено семантико-синтаксичні особливості вживання стійких дієслівно-іменних сполук у структурі німецького та українського речень, запропоновано їх класифікацію, проаналізовано їхній реченнєвотвірний потенціал. На основі зіставно-типологічного аналізу стійких сполук обох мов охарактеризовано їх спільні й відмінні риси.

Ключові слова: аналітичний предикатор, стійкі дієслівно-іменні сполуки, дієслівні компоненти, синтаксема.

Солюк Л. Б. Устойчивые глагольно-именные сочетания в функции предикатора в немецком и украинском языках. В статье исследованы семантико-синтаксические особенности употребления устойчивых глагольно-именных сочетаний в структуре немецкого и украинского предложений, предложена их классификация, проанализирован их предложениеобразующий потенциал. На основе сопоставимо-типологического анализа устойчивых сочетаний обоих языков охарактеризованы их общие и отличительные черты.

Ключевые слова: аналитический предикатор, устойчивые глагольно-именные сочетания, глагольные компоненты, синтаксема.

Soliuk L. B. The set verbal-noun phrases in the function of the predicator in German and Ukrainian languages. The article explores the semantic-syntactic features of the use of stable verbal-nominal combinations in the structure of German and Ukrainian sentences, their classification is proposed, their proposal-forming potential is analyzed. Based on a comparable typological analysis of stable combinations of both languages, their common and distinctive features are characterized.

Key words: analytical predicator, set verbal-noun phrases, verbal components, syntaxeme.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. У граматичній системі багатьох мов простежується тенденція утворювати перифрастичні еквіваленти до повнозначних дієслів, що сприяє виникненню регулярних співвідношень «дієслово – дієслівно-іменна словосполука» [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням проблем стійких дієслівно-іменних сполук (далі – СДІС) у німецькій мові займалися К. Даніельс, В. Шмідт, С. Хейль, К. Келлер, В. Гладров. В українському мовознавстві ця тема представлена науковими працями таких учених, як Ю. Адинцова, Н. Бойченко, І. Вихованець, К. Городенська, В. Гошилик, А. Загнітко. Вивчення наявних досліджень засвідчило, що СДІС потребують детального вивчення як у німецькій, так і в українській мовах, оскільки це відкриває перспективи розкриття шляхів еволюції предикативної основи речення, уможливорює вияв основних/неосновних принципів внутрішньореченнєвого аналітизму.

Перспективним та актуальним є аналіз типологічних виявів у реченнєвій структурі двох мов із різною синтаксичною системою, що дає змогу встановити відповідні закономірності заповнення внутрішньореченнєвих синтаксичних позицій. Зіставлення німецької та української мов на семантико-синтаксичному рівні сприяє прогнозуванню тенденцій розвитку й виявленню основних спільних і відмінних рис.

Мета статті – охарактеризувати семантико-синтаксичні особливості СДІС у ролі предикатора в структурі німецького та українського речень.

Завдання статті – дати лінгвістичну інтерпретацію стійкої дієслівно-іменної сполуки; з'ясувати семантичну сутність аналітичних стійких дієслівно-іменних предикаторів; визначити валентнісні характеристики стійких дієслівно-іменних сполук; проаналізувати їх вплив на пропозитивні потенції висловлення; визначити основні відмінності функціонування СДІС у двох мовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. З'ясування специфіки використання неоднослівних найменувань ускладнене у зв'язку з різним їх тлумаченням у лінгвістичній літературі. У дослідженнях вчені послуговуються термінами «стійкі словесні комплекси» (І. Чернишова), «дієслівні перифрастичні звороти» (Л. Шубіна), «особливі синтаксичні конструкції» (П. Лекант), «стійкі дієслівно-іменні сполуки» (В. Розанова), «вербоїди» (В. Сидорець), «стійкі дієслівні сполуки» (Н. Бойченко), «аналітичні дієслова» (З. Левіт, Р. Гайсіна), «аналізовані предикати» (П. Адамець) [1]. У німецькому мовознавстві використовується термін Funktionsverbgefüge (FVG) [8; 9; 10], відповідником якого в українській мові є словосполучення «стійка дієслівно-іменна сполука».

СДІС розглядають як лексико-граматичні аналітичні одиниці вторинної номінації, що є неоднослівними найменуваннями дії, стану, процесу чи якості й складаються з дієслівного компонента з переосмисленим первинним значенням та іменникового компонента, який несе основне смислове навантаження [3]. Іменниковий компонент є семантично опорним, він формує реальний зміст сполуки й визначає тлумачення пов'язаного з ним дієслівного компонента, що є граматичним центром сполуки. Для СДІС характерною є вибіркова сполучуваність дієслівного

компонента, що поєднується з обмеженим колом іменників [5; 7]. Під час аналізу цих дієслівних компонентів (далі – ДК) запропонована їх класифікація.

У німецькому мовознавстві їх ділять на: 1) ДК, які функціонують із прийменниковим комплексом (Präpositionalgruppe): *sich befinden, bleiben, bringen, gehen, geraten, kommen, liegen, sein, stehen, versetzen*; 2) ДК, які сполучаються з іменником у знахідному відмінку: *anstellen, aufnehmen, ausüben, bekommen, besitzen, erfahren, finden, genießen, leisten, machen, treffen, üben*; 3) ДК, які вживаються як з іменником в акузативній формі, так і з прийменниковим комплексом: *führen, geben, haben, halten, nehmen, stellen*.

За семантичним критерієм СДІС у німецькій мові ділять на: 1) СДІС із пасивним значенням, у яких перифрази з'являються в пасивних формах (суб'єкт СДІС не є агенсом): *sich befinden, bleiben, bringen, erfahren, finden, erhalten, genießen, kommen, liegen, sein*; 2) СДІС з активним значенням, у яких перифрази з'являються в активній формі повнозначного дієслова: *anstellen, aufnehmen, ausüben, bringen, führen, geben, leisten, machen, treffen, unternehmen, ziehen* [9, 94–95].

Ступінь і характер переосмислення дієслова в його зв'язку з іменником, а також кількість іменників, із якими сполучається дієслово, дають змогу виділити кілька типів СДІС за ступенем стійкості. У німецькому мовознавстві за цим принципом дієслівні сполуки ділять на лексикалізовані та нелексикалізовані. До першої групи належать СДІС із високим рівнем стійкості, в яких іменники не здатні до референції: *zur Durchführung bringen, in Gebrauch haben*. Сполуки, які презентують другу групу, мають порівняно з лексикалізованими сполуками невисокий рівень стійкості й здатні до референції: *zum Abschluss bringen, Anspruch nehmen*. Рівень лексикалізації та рівень здатності до референції є обернено пропорційними: якщо іменники здатні до референції, то СДІС не є лексикалізованими й навпаки [9, 95]. Відмінність між цими групами СДІС полягає в можливості атрибутивного поширення іменникового компонента, яка в лексикалізованих сполуках відсутня, але наявна в нелексикалізованих: *“Der Lehrer brachte sein Mißfallen zum Ausdruck; Er hat große (schreckliche, furchtbare) Angst”*.

В українському мовознавстві за ступенем стійкості СДІС ділять на три групи: 1) ядерна, яку становлять СДІС із більшим чи меншим ступенем абстрагування дієслова, в яких дієслівний компонент лексично спустошується й виражає загальне значення дії: *нести/брати відповідальність, брати шлюб*: *«Таку відповідальність на себе беру»* (Л. Дашвар). Дієслівний компонент у таких СДІС варіюється від дієслова десемантизованого до дієслова, яке, незважаючи на певне абстрагування, виражає вагому інформацію щодо характеру протікання дії (*давати назву, ставити акцент і виводити з обrotу, доводити до кінця*): *«Зате живі себе не знаходять у списках, мусять доводити справу до кінця»* (Л. Костенко); 2) група фразеологізованих утворень, до яких належать СДІС із дієслівним компонентом, який виступає у фразеологічно зв'язаному значенні, яке реалізується у сполученні з єдином можливим словом (постійний мінімальний контекст). Сполуки

цього типу становлять незначну частину всіх СДІС: *обіймати посаду, докласти зусиль* тощо:

Він не став з народом лукавити, він так і сказав: «Кажу прямо, в президенти я не збираюсь», чим дуже заімпонував електорату. І одразу ж, тільки-но обійнявши посаду, помчав до Москви (Л. Костенко).

СДІС цих груп є синтаксично нечленованими; 3) група СДІС зі зв'язаним значенням дієслова, що утворилося на основі лексичної метафори й закріпилося мовною практикою: *поглинати час, здобувати диплом*: *«Соцмережі поглинають час і щастя своїх користувачів»* (Ю. Винничук).

Особливістю СДІС у німецькій мові є фіксоване вживання артикля в СДІС: уживається або нульовий артикль, або означений артикль, який обов'язково зливається з попереднім прийменником: *die neue Technik findet Anwendung* (а не *die neue Technik findet eine/die Anwendung*). У нелексикалізованих СДІС можливе вживання різних артиклів: *Er nimmt Kontakt/den Kontakt/einen Kontakt mit seinen Verwandten auf* (K. Duden).

Маючи повний набір притаманних дієсловом властивостей і функцій, СДІС можуть вступати в синонімічні відношення. Проте наявність спільнокореневого відповідника СДІС можлива лише за умови його етимологічної спорідненості із семантично опорним конститuentом складного дієслова: *ins Gespräch bringen – besprechen, in Ordnung bringen – ordnen, eine Frage stellen – fragen, einen Rat geben – raten, Widerstand leisten – widerstehen, Rücksicht nehmen (auf) – berücksichtigen, im Zusammenhang stehen (mit) – zusammenhängen, eine Erweiterung vornehmen – erweitern: Nein, sie wollte Fragen stellen, Fragen über Fragen – über ihre Tochter und ihren Mann* (С. Funke); *Ich verspreche, daß ich keinerlei Gegenwehr leisten werde* (A. Eschbach) // *чинити опір – опиратись, давати згоду – погоджуватись, ставити питання – запитувати, здійснювати нагляд – наглядати, взяти під контроль – контролювати, робити прогноз – прогнозувати, вносити пропозицію – пропонувати, завдавати шкоди – шкодити*:

А це я не раз ставив собі питання: якщо мій тато загинув за Україну, то за що згинули батьки Яся, Вольфа і Йоська? (Ю. Винничук); *Остаточного кінця світу не буде, поки бодай одна жива душа чинити опір* (М. Магіос).

Однак не всі дієслівно-іменні сполуки в зіставлених мовах мають лексичні синоніми, виражені однокореневим дієсловом: *грати роль, робити гімнастику, виправдовувати сподівання, давати/брати приклад, користуватися нагодою, виходити з-під контролю, набирати чинності*:

Я, знаєте, глибоко вивчав це питання. Національність тут ні до чого. Грає роль тільки стать (Ю. Винничук); *Хай бере приклад зі свого лідера* (Л. Костенко).

У такому випадку СДІС можуть мати синонімічну пару з наявним у системі мови різнокореневим однослівним відповідником: *брати приклад – наслідувати, піддавати тортурам – мучити, укласти угоду – домовлятися*:

Волоокі, довгоногі блондинки ніколи не подобалися мені – це все одно, вважав я, що переспати з

гумовою лялькою. Хоча з такими було набагато простіше **домовитися** (І. Роздобудько).

Прикметно, що в німецькій мові іменна частина препозитивної СДІС не може бути замінена займенником чи прислівником [8, 418]: "*Wozu kam Ihr Drama letzte Woche?*" – "*Zur Aufführung. Mein neues Drama kam letzte Woche zur Aufführung*". – "*Wann kommt Ihr Drama dazu/zu ihr?*" – неправильно.

Під час аналізу структури СДІС особливу увагу мовознавці звертають на дієслівний компонент, який утратив своє первинне значення, але став носієм категорійного значення. Дієслово-дериватор уможливає не лише вираження граматичних значень, й лексичну модифікацію значення сполуки. У німецькому мовознавстві такі дієслівні компоненти називають функціональними дієсловами (Funktionsverben). П. Ейзенберг виокремлює 8 дієслів, які можуть бути складниками СДІС: *kommen, bringen, stehen, geraten, setzen, stellen, halten, nehmen*; Г. Гелбіг та Й. Буша виділяють 38 таких дієслів [9; 10, 90]. СДІС складається з функціонального дієслова та іменника в знахідному відмінку або прийменникового комплексу, які утворюють семантичну одиницю й виконують функцію предиката висловлення. На відміну від німецької мови, в українській кількість таких дієслівних компонентів більша [1; 2]. Однак в обох мовах можливе явище заміни дієслівних компонентів у межах однієї СДІС. У цьому разі постає завдання простежити дії дієслівно-іменникових сполучувальних інтенцій.

Дієслівний компонент *bekommen* у всіх СДІС без зміни значення може бути замінений на *erhalten*:

Wir haben heute einen eiligen Auftrag bekommen (erhalten), da müssen wir wahrscheinlich die ganze Woche durch bis nachts arbeiten (E. M. Remark); *Auf meine Frage bekomme ich die Antwort* (P. Wawerziner).

Усі СДІС зі складником *bekommen* можуть уживатися з *geben*, при цьому агент переходить в об'єкт у номінативі, а адресат – в об'єкт у давальному відмінку: "*Er bekommt die Zusicherung von seinem Vater*" (K. Duden) – "*Sein Vater gibt ihm die Zusicherung*".

У процесі такої інверсії зберігається інкоативне значення й додається каузативне [9, 82]. У цьому випадку дієслівні компоненти можуть утворювати пари, для вираження конверсивних відношень: *давати – одержувати, надавати – набувати, накладати – підлягати*. В українській мові дієслівний компонент *давати* може корелювати з *отримувати*, за такої заміни спостерігаємо зміни в суб'єктно-об'єктних відношеннях:

Ця книга доволі давня, і нам заборонено видавати її дослідникам. Для цього потрібно отримати дозвіл директора (Ю. Винничук) – *Директор повинен дати дозвіл*. У першому реченні іменник *директор* є об'єктом, у другому – суб'єктом.

Для СДІС із дієслівним компонентом *geben* + *Akkusativ* зазвичай можлива заміна з *bekommen* та *erhalten*: "*Die Mutter gibt der Tochter die Erlaubnis zur Reise*" – "*Die Tochter bekommt (erhält) von der Mutter die Erlaubnis zur Reise*". За цієї субституції об'єкт у давальному відмінку трансформується в суб'єкт у називному. Агент у разі заміни з *bekommen* (*erhalten*) приєднується факультативно через прийменниковий комплекс. У СДІС із компонентом *geben* + *Präpositionalgruppe* (подібно до пасивних речень)

дієслівний складник може бути замінений *gehen*, при цьому від *geben* утрачається каузативна конотація, але зберігається його інкоативне значення: "*Der Verlag gibt das Buch in Druck*". – "*Das Buch geht in Druck*". За цієї трансформації об'єкт у знахідному відмінку стає об'єктом у називному відмінку; агент елімінований.

Дієслівний компонент *besitzen* (володіти) без суттєвої семантичної зміни може замінюватися на *haben* (мати):

Er besitzt die Fähigkeit zu noch besseren Leistungen. Er hat die Fähigkeit zu noch besseren Leistungen (K. Duden).

Особливо широкий сполучувальний потенціал у структурі СДІС і її продукування властивий дієслову *haben* «мати», що може поєднуватися з іменниками на позначення різних понять і реалій. Проте *haben* у німецькій мові вживається з іменниками на позначення почуття, найменуваннями психічного/фізичного стану, емоцій та абстрактних понять: *eine Ahnung haben* (ahnen), *Angst haben* (sich ängsten), *in Besitz haben* (besitzen), *Hoffnung haben* (hoffen), *Kenntnis haben* (kennen) [9, 88]. В українській мові між дієслівними компонентами «мати» й «володіти» не завжди можлива субституція: «*Ми не мали бодай приблизного уявлення, як виглядає той прапор, де там синє, де там жовте...*» (К. Москалець). Сполука із цим дієсловом досить швидко лексикалізується й набуває ознак відтворюваності й нерозкладності, тому в українському реченні неможливе функціонування на кшталт «*володіти уявленням*».

З усіма СДІС із дієслівним компонентом *bringen* можлива заміна за участю *kommen*, за якої втрачається каузативний характер, проте зберігається інкоативне значення: "*Er bringt dieses Problem zur Sprache*" – "*Dieses Problem kommt zur Sprache*". Це явище заміни нагадує трансформацію в пасив: *zur Sprache kommen – zur Sprache gebracht werden*. Об'єкт в акузативі переходить у суб'єкт у номінативі. Агент (каузатор СДІС із *bringen*) не може бути замінений через компонент *kommen*.

У процесі дослідження з'ясовано, що СДІС моделі *Sub + FV* в німецькій мові трансформуються в *Adj + Kopula* (sein, werden): "... *die Fähigkeit besitzen – fähig sein. Peter kam in Wut – Peter wurde wütend; einen Rat bekommen – beraten werden*" (K. Duden). В українській мові СДІС такої моделі корелюють із повнозначними дієсловами або дієслівно-ад'єктивними сполуками: «*Він розізлювся і вийшов, не сказавши нічого*» (Л. Костенко) – *він став злий*.

Показовими з погляду семантики є дієслівні компоненти *geraten* і *gelangen*. Хоча обидва складники однаковою мірою можуть бути замінені *kommen*, субституція між ними зазвичай неможлива, оскільки *gelangen* передбачає цілеспрямовану, інтенційну діяльність агенса, а *geraten* указує на неінтенційну дію (частково як пасивна перифраза). Компонент *geraten*, як і *kommen*, має інкоативне значення. Для обох випадків можлива заміна з *bringen*, із яким пов'язані додаткове каузальне значення та наявність агенса у функції *Subjektsnominativ*:

Der Schauspieler kam (geriet) durch den Zug in Bedrängnis – Der Zug brachte den Schauspieler in Bedrängnis (K. Duden).

Завдяки дієслівним компонентам стійкі дієслівно-іменні сполуки компенсують свою однозначність здатністю виражати різноманітні конотації (якісна характеристика дії, вказівка на інтенсивність дії, спонування до дії чи замовлення певного стану, вказівка на початок, тривалість чи завершення дії, процесу, стану). За семантикою СДІС класифікують на дуративні (вказують на тривалість дії), інхоативні (починальні) та каузативні. У каузативних сполуках облігаторним є залучення додаткового агенса (каузатора дії). Найчастіше каузативний тип дії виражають такі ДК: *bringen, erteilen, führen, geben lassen, machen*: "Ich möchte dir Mut machen" (К. Duden). На відміну від синонімічних дієслів, які констатують самий процес здійснення певної дії чи перебування в певному стані безвідносно до часової характеристики його протікання, стійкі дієслівно-іменні сполуки (завдяки варіативності дієслівних компонентів) указують на його початок, тривалість і завершення (у сполученні з фазисними дієсловами). Наприклад: *Ми зустріли у дискусію; він пустився у біжку*.

Під час зіставлення особливостей СДІС у німецькій та українській мовах можна виявити співвідносність/неспіввідносність їх моделювання на кшталт **Inf/V + N**: *ein Gespräch führen* (Inf/VfN_{4ac}), *ein Gefühl haben* (Inf/VfN_{4ac}), *eine Durchsuchung vornehmen* (Inf/VfN_{4ac}), *eine Entscheidung treffen* (Inf/VfN_{4ac} *вести розмови, мати відчуття* (Inf/VfN_{4ac}), *робити обшук* (Inf/VfN_{4ac}), *приймати рішення* (Inf/VfN_{4ac}) або **Inf/V + prep + N**: *in Verzweiflung geraten* (Inf/VfprepN_{3dat}), *gefangen nehmen* (Partizip II + Infinitiv), *zu Hilfe kommen* (Inf/VfprepN_{3dat}) / *Hilfe leisten* (Inf/VfprepN_{4ac}), *впасти у відчай* (Inf/VfprepN_{4ac}), *узяти в полон* (Inf/VfprepN_{4ac}), *прийти на поміч* (Inf/VfprepN_{4ac}). У моделі Inf/V + N досить виразно проступає навантаження іменного компонента, вираження якого в українській і німецькій мовах має певні відмінкові/відмінково-прийменникові особливості.

Об'єктні структури СДІС в українській мові мають дві моделі: **Inf/Vf + N₅** та **Vf + prep + N**. Для

німецької мови характернішою є суб'єктна структура описового предиката, а з-поміж двох основних моделей СДІС поширенішою є остання. У цих моделях простежуються регулярність і найбільша частота форм знахідного відмінка іменника, це можна виявити в контрастивному вимірі, де українська відмінкова форма знахідного співвідноситься регулярно з формою знахідного в німецькій мові, а форма прийменникового місцевого співвідноситься з формою прийменникового давального, що мотивовано: 1) відсутністю відповідної форми в німецькій мові (наявні тільки чотири відмінки), тому збіг формального вияву відмінкових форм в обох мовах аж ніяк не засвідчує відповідної семантичної корелятивності. Навіть німецькі відмінкові форми містять ширшу семантику, оскільки охоплюють відповідні відмінкові українські форми (орудного, місцевого); 2) ширшим семантичним наповненням знахідного (у низці випадків охоплює семантичне наповнення українського місцевого) й давального (маються на увазі неприйменникові та прийменникові вияви відповідних відмінкових форм) [6, 99].

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. У процесі дослідження простежено, що СДІС є засобами вираження в обох мовах таких значень, як перфектність, фазисність, результативність, кратність, інтенсивність (категорія аспектуальності), каузативність, спрямованість, якість дії, модальність. Указані значення (крім модальних) передаються в СДІС за допомогою дієслівного компонента. Проте сполучувально-інтенційний потенціал дієслівних компонентів у зіставлених мовах має відмінності й зумовлений семантикою іменника. Аналіз стійких сполук обох мов засвідчив, що СДІС підлягають контекстуальним трансформаціям: внутрішньофразовим – поширенню компонентного складу, субституції компонентів (переважно дієслівних), переходу дієслівного компонента у віддієслівний іменник, інверсії, транспозиції в іншу стилістичну сферу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адінцова Ю. А. Типологія дієслівного компонента в описовому дієслівно-іменному предикаті / Ю. А. Адінцова // Лінгвістичні студії : [зб. наук. праць / укл.: Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін.]. – Донецьк : ДонНУ, 2007. – Вип. 15. – С. 216–220.
2. Бойченко Н. О. Стійкі дієслівні сполуки у публіцистичному тексті: типологічні ознаки та експресивний потенціал : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. О. Бойченко. – К., 2002. – 19 с.
3. Гошилик В. Б. Семантико-синтаксична структура речень із предикатними стійкими дієслівно-іменними сполуками в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. Б. Гошилик. – Івано-Франківськ, 2006. – 20 с.
4. Гошилик В. Б. Синоніміка стійких дієслівно-іменних сполук [Електронний ресурс] / В. Б. Гошилик. – Режим доступу : <http://194.44.152.155/elib/local/782.pdf>.
5. Гутарова А. В. Аналитические глагольно-именные конструкции немецкого языка и их русские соответствия : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Александра Викторовна Гутарова. – Казань, 2008. – 196 с.
6. Загнітко А. П. Структурно-граматична і функційно-семантична типологія описових предикатів: українсько-німецький зіставний аспект / А. П. Загнітко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 «Проблеми граматики і лексикології української мови» : [зб. наук. праць / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова]. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 7. – С. 96–102.
7. Предикат у структурі речення : [монографія] / за ред. В. І. Кононенка. – К. ; Івано-Франківськ ; Варшава, 2010. – 408 с.
8. Duden. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache: In 12 B. – Mannheim ; Wien ; Zürich : Dudenverlag, 2009. – В. 4. – 1349 S.
9. Helbig G. Deutsche Grammatik / G. Helbig, J. Buscha. – Leipzig : Enzyklopädie Verlag Leipzig, 1986. – 737 S.
10. Hentschel E. Deutsche Grammatik / E. Hentschel. – Berlin, de Gruyter, 2010. – 412 S.